

ГЕОПОЛІТИКА ВІД ПАТРІАРХА: ЦАРСТВО НЕБЕСНЕ VS РУСЬКИЙ СВІТ

Доки українські політики сперечаються про чергову оплату за газ, наступний транш МВФ, шукають винного у пандемії грипу та крають рештки бюджету на поточний рік, Москва вустами предстоятеля РПЦ намагається зартикулювати новий геополітичний проект, покликаний надихнути й мобілізувати не тільки росіян, а й весь «руський світ», до «станового хребта» якого московський патріарх, анітрохи не сумніваючись, зараховує Україну. Навіть тим, хто не схильний вірити, що у московського першоієрарха на язиці те, що в Путіна в голові, варто звернути увагу на доктрину Кирила, бодай з огляду на той факт, що імперсько-месіанська ідеологема «Москва — третій Рим, а четвертому не бути» була сформульована у першій чверті XVI ст. саме церковним мислителем — старцем псковського Єлізарова монастиря Філофеєм. Ця формула стала нарижним каменем ідеології «збирання руських (а пізніше — й усіх православних) земель» довкола Москви. Однією з перших жертв такого збирання у XVII ст. стала Українська козацька держава.

До того ж своїм баченням відродження «руського світу» як головного завдання РПЦ (бодай на сучасному етапі історії) Патріарх Кирил поставив свою українську паству перед непротим вибором: ставати «руськими» чи шукати іншу юрисдикцію для задоволення своїх релігійних потреб.

З листопада Патріарх Московський і всієї Русі Кирил (Гундяєв) виступив, за оцінкою офіційного сайта Московської Патріархії, з «програмною промовою» на відкритті III Асамблеї «Русского мира». Ця промова насамперед примітна тим, що в ній Предстоятель найбільшої помісної Православної Церкви протягом свого 25-хвилинного виступу жодного разу не згадав Христа, лише тричі — Бога і воднораз 38 разів повторив словосполучку «русский мир» — термін, що в контексті патріаршої промови звучить як геополітичний концепт, мало пов'язаний із церковним ученням.

З виступу Його Святості складається враження, що глава Російської Православної Церкви став відданим послідовником теорії зіткнення цивілізацій Самуеля Гантінгтона. На жаль, першоієрарх РПЦ не пояснив мільйонам вірних своєї Церкви, як ця контрверсійна теорія може поєднуватися з православним переданням та вірою «у єдину, святу, соборну і апостольську Церкву».

Також у патріаршій промові жодного слова не пролунало ані про покаяння, ані про воскресіння з мертвих, ані про Страшний суд, ані про життя майбутнього віку. Натомість «доленосними завданнями» РПЦ в очах московського первосвятителя є:

- забезпечити для руського світу «роль потужного гравця на світовій арені»;
- «зберегти цінності та спосіб життя, які цінували наші предки і орієнтуючись на які вони створювали, зокрема, і велику Росію»;
- «стати сильним суб'єктом міжнародної глобальної політики».

Патріарх почав і завершив свій виступ саме цими тезами. Природно, постає запитання, а чим є для Кирила I «руський світ» — центральний концепт його промови, що виступає у її контексті самодостатньою й абсолютною вартістю?

Це насамперед — спільний «цивілізаційний простір», зведений на трьох стовпах: 1) Православ'я, 2) російська (в оригіналі — «русская») культура і особливо мова та 3) «спільна історична пам'ять і спільні погляди на суспільний розвиток». «Ядром» чи «становим хребтом» руського світу, або, як його ще називає Кирил I, — «історичної Русі», є Росія, Україна та Білорусь.

Показово, що поза цими зовнішніми географічним та мовно-культурним критеріями концепт «руського світу» у промові московського патріарха є змістовно невизначеним. Кирил I слушно стверджує, що в підвалинах будь-якої цивілізації має лежати самобутня система «засадничих духовних вартостей». Проте ці оригінальні вартості «руського світу» так і залишилися незвученими у виступі московського першоієрарха. Усі названі лідером РПЦ засадничі сутнісні атрибути «історичної Русі», як-от «любов до Бога і ближнього, острах гріха й пороку, прагнення добра, святості та правди» чи «відданість Богові, любов до Батьківщини, людинолюбство, справедливість, міжнаціональний та міжрелігійний мир, потяг до знань, працелюбство, повага до старших» — є апіорі універсальними, бодай у межах християнської цивілізації.

Очевидно, що задля збереження та розвитку цих загальнохристиянських вартостей окремий руський світ не потрібний. Тому єдиною цінністю, яка обґрунтовує існування і задля якої існує (і має існувати!) руський світ, залишається сама міфологізована у патріаршій промові ірраціональна «руськість». Руськість як православність, руськість як доміантна культура і мова, руськість як спільна історична пам'ять. Оскільки раціональних аргументів, чому українці, білоруси та (частково) молдавани мають віддано будувати руський світ, Його Святості явно бракує, він на емоційному рівні апелює до ностальгії за імперською величчю, за «великою Росією», яку намагається максимально сакралізувати, вдаючись до свого улюбленого апокрифічного вислову «Русь, Україна та Білорусь — це і є Свята Русь», що його пізня версія життя приписує Лаврентію Чернігівському.

Як тут не згадати тютчевський афоризм — «в Россию можно только верить». Однак дозволимо собі не піддатися чару красномовства московського первосвятителя і запропонувати раціональний аналіз патріарших тез.

По-перше, символічно, що виступ Кирила I був приурочений до Дня народної єдності Росії — свята на честь визволення Москви від «польських інтервентів» 1612 року. Іронія полягає в тому, що протягом усієї московсько-польської війни 1605—1618 років українські козаки воювали на боці Речі Посполитої. Зокрема під час походу на Москву польського королевича Владислава у 1618 році українські козацькі загони діяли під орудою українського національного героя гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного, пам'ятник якому стоїть у центрі Києва і на честь якого названо одну з центральних вулиць. Сам цей факт руйнує патріарший міф про наявність у «наших» народів «сильного усвідомлення безперервності та спадковості руської державної суспільної традиції, починаючи з часів Київської Русі і завершуючи сучасними Росією, Україною, Білоруссю, Молдавією та іншими країнами історичного простору Русі», і його віру у «спільну історичну пам'ять» народів «Святої Русі».

Не говоритимемо за інші народи, але історична пам'ять українців та росіян справді нерідко є пам'яттю про одні й ті самі події, але з протилежним знаком — перемоги одних були поразками інших і навпаки: від варварського руйнування у 1169 році Києва військом Андрія Боголюбського, сина фундатора Москви, через три століття — майже перманентних війн проти Московії у складі Великого

Князівства Литовського та Речі Посполитої, Конотопа, Полтави, руйнування Запорізької Січі — аж до Крутів та відчайдушного спротиву УПА «радянізації-русифікації» Західної України. Таку «спільну історичну пам'ять» можна порівняти хіба що з історією відносин Пруссії та Польщі, відлуння яких досі чутно в Європі, зокрема в категоричній відмові Варшави визнати дію на своїй території Хартії засадничих прав Європейського Союзу.

До речі, Його Святість вдається до інших історичних паралелей, наводячи приклад Британської Співдружності націй, спільноти франко- та португало- мовних країн, ібероамериканського світу. Дивно, але тим самим Московський Патріарх мимоволі визнає, що Україна була колонією Росії. Не зайве нагадати у цьому контексті, що всі названі Святішим спільноти постали саме внаслідок колонізації відповідних територій і винищення або маргіналізації автохтонних культур.

Дякувати Богові, Російській імперії забракло сил чи часу, аби повністю колонізувати Україну, переселити аборигенів у резервації і зробити з них (тобто з нас) щось на кшталт індіанських племен Канади або аборигенів Австралії та Нової Зеландії. Напевно пам'ятаючи, як «вогнем та мечем» створювалася Велика Британія і яку ціну за створення «британського (наголошуємо — не англійського!) світу» заплатили конституанти Об'єднаного Королівства, Ірландія сьогодні не входить до складу Commonwealth, а відроджений нещодавно шотландський уряд проголошує відокремлення від Англії як свою стратегічну мету. Також, дякувати Богові, українцям вдалось уникнути долі ацтеків та інків — квітучих цивілізацій, які були принесені іспанськими конкістадорами на вівтар створення «іберійського світу».

Та навіть якщо на хвилину забути, яку ціну заплачено за створення всіх цих постімперських спільнот, зараз неможливо уявити, щоб сучасні Бразилія й Ангола переймалися збереженням і розвитком «португальського світу», Індія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Південна Африка та ряд інших колишніх британських колоній — відбудовували «британський світ», а поділена між лівими і правими Латинська Америка — не шкодувала ресурсів та сил на розвиток «іспанського світу».

Отже, із всесвітньою історією та політичною географією у спічрайтерів патріарха Кирила не все гаразд. На жаль, референти також виставили свого боса не надто обізнаним у питаннях європейської інтеграції. «Трансфер» суверенітету від національних органів влади до європейських інституцій — засадничий механізм створення об'єднаної Європи. Тому твердження голови РПЦ, що «сучасним європейським країнам суверенітет не заважає будувати щонайтісніші відносини, будучи членами Європейського Союзу», виглядає як просте невігластво. Попри всі переваги об'єднаної Європи, її від початку створювали як наднаціональний проект, що передбачав і передбачає делегування частини національного суверенітету наднаціональним пан'європейським інституціям.

Засаднича для майбутнього ЄС дискусія точиться саме навколо питання, скільки суверенітету слід залишити у національних столицях, аби об'єднана Європа залишалася «об'єднаною в розмаїтті». Яскравий приклад такої дискусії — останні заяви лідера британської опозиції Девіда Камеруна, який звинуватив лейбористський уряд у передачі Брюсселю неприпустимо великої частини британського суверенітету, так би мовити, через чорний хід, оскільки лейбористи ратифікували Лісабонський договір у парламенті, не винісши питання на всенародний референдум. І Девід Камерун не самотній у своїх побоюваннях та

пересторогах. Президент Чехії Вацлав Клаус, приміром, заявив на днях, що зі вступом у силу Лісабонського договору «Чехія перестане бути суверенною державою».

Але повернімося від географії й історії до питань віри. Патріарх Кирил стверджує, що росіяни, українці та білоруси «духовно продовжують залишатися одним народом, здебільшого — чадами Руської Православної Церкви». Хочеться вірити, що Предстоятель РПЦ не перекручує навмисно статистичні дані, а лише має непрофесійних радників, які вірять більше, ніж знають. Соціологія фіксує, що, при великій релігійності мешканців України (за різними оцінками, від 75 до 90%), кількість прихильників (навіть не вірних) УПЦ?(МП) в Україні становить менше 19% населення і, фактично, тотожна кількості прихильників УПЦ-КП (без УАПЦ).

На жаль, це не дивно, оскільки, як стверджує московський першоієрарх, «Руська Православна Церква виконує місію серед народів, котрі приймають руську духовну та культурну традицію як основу своєї національної ідентичності». Те, що ця (як і будь-яка інша імперська) традиція живилася з культури «корінних» народів, і те, що українці були співтворцями чужої (Російської) імперії, не викликає жодних сумнівів — так само, як не викликає сумнівів те, що без участі шотландців ніколи б не постала імперія Британська. Тому не можна не погодитися з твердженням Патріарха Кирила, що «русська культура — це явище, яке не вкладається в кордони однієї держави й одного етносу», але водночас лукаво звучать слова першоієрарха, боцїмто руська культура «не пов'язана з інтересами однієї держави».

Для України російська культурна експансія завжди означала прямо пропорційну втрату національної ідентичності та національної культури: від запровадження обов'язкового звіряння українських церковних книжок, друкованих у Києво-Печерській лаврі, з московськими оригіналами, заборони друкувати будь-які інші книжки 1720 року — через закриття Києво-Могилянської академії 1817 року, Валувєвський циркуляр 1863-го та Емський указ 1867 року, які оголошували українську мову поза законом, — до «розстріляного відродження» і лінгвоциду ХХ століття. Тому «нав'язливий страх, що підтримка руської культури може зруйнувати місцеву національну культуру», притаманний, за Патріархом, «деяким державам колишньої єдиної країни», — лише абсолютно природний рефлекс на трагічний історичний досвід, а не ексцеси націоналізму. Навіть дециці наведених прикладів достатньо, аби зрозуміти, наскільки облудно звучать для українського вуха слова Кирила про те, що «справжній руській культурі чужий дух ксенофобії та шовінізму, а також придушення чужих культур».

Так само в Російській імперії, а пізніше — в Радянському Союзі, було і з релігійною толерантністю — «міжрелігійною злагодою» та «шануванням віри інших», про яку каже московський патріарх. Досить згадати позбавлення Київської Митрополії будь-якої автономії після її приєднання до РПЦ у другій половині ХVІІ ст., насильницьке поглинання частини УАПЦ у 1939— 1941 роках, ліквідацію силами МДБ та МВС Української греко-католицької церкви в другій половині 40-х років ХХ століття тощо. Доречно згадати у цьому контексті й те, що до 1906 року відпадиння від Православ'я було в Російській імперії кримінально каранним діянням, а «Уложение о наказаниях уголовных и исправительных» 1845 року спеціально присвячувало відпадинню від віри не мало не багато 15 статей. Про те, як не дали ніж століття тому РПЦ «вогнем і мечем» проводила свою місію серед «корінних народів», свідчить у своїй чудовій книжці «Из виденного и пережитого. Записки русского миссионера» новомученик архімандрит Спиридон (Кисляков).

Символічно, що у своїй промові патріарх Кирил звеличує ізоляціоністський досвід «вірності руській православній традиції» РПЦ закордоном і замовчує альтернативний шлях відкритості та свідчення Західному світу про істину Православ'я, пов'язаний з іменами таких непересічних постатей, як Митрополити Євлогій (Георгієвський) та Антоній (Блум), видатні богослови ХХ століття прот. Георгій Флоровський та Володимир Лоський, подвижники преп. Сілуан Афонський та Архімандрит Софроній (Сахаров). Хоча навряд чи мають дивувати такі акценти предстоятеля РПЦ: з його промови однозначно випливає, що «Русская идеология» Архієпископа Серафима (Соболева) набагато ближча його серцю за «Видеть Бога как Он есть» Архімандрита Софронія (Сахарова) чи «Мистическое богословие Восточной Церкви» Володимира Лоського.

Дивним в устах Патріарха також видається аргумент про спільність сонму святих як обґрунтування потреби «зберегти єдність Руської Церкви» та вочевидь «руського світу». Звичайно, для будь-якого православного немислимо «протиставити» преп. Сергія Радонезького і св. рівноапостольного князя Володимира. Але не менш абсурдно протиставляти святителя Миколая Мирлікійського чудотворця і Святителя Філарета (Дроздова) чи святу великомученицю Катерину і блаженну Ксенію Петербурзьку. Проте із цього жодним чином не випливає, що Єгипет (де подвизалася великомучениця) чи турецька Анталія (на території якої містяться рештки міста Мир, столиці античної Лікії) належать до «руського світу».

Можна ще довго розбирати промову Патріарха, але в тому наразі немає потреби. Вона апріорі не призначена для аналітичного аналізу — в неї «можна тільки верити». До того ж місцями первосвятитель РПЦ був доволі відвертий. Підсумовуючи свій виступ, він каже: «Незалежні держави, що існують на обширах історичної Русі й усвідомлюють свою спільну цивілізаційну приналежність, могли б продовжувати разом зводити руський світ як свій спільний наднаціональний проект. Це означало б, що країна відносить себе до Руського світу, якщо в ній використовують російську мову як мову міжнаціонального спілкування, розвивається російська культура, а також зберігаються спільна історична пам'ять та єдині цінності суспільного будівництва».

Для України участь у такому «наднаціональному проекті» означає лише одне — завершення проекту «незалежна Україна» як такого. У принципі, попри кількаразове згадування України та української мови, лідер РПЦ напевно вірить, що існування української нації — це якесь історичне непорозуміння, а тому, свідомо чи несвідомо, видає себе, говорячи про «народ Русі» в однині. Ба більше, Патріарх Кирил, наводячи у своїй промові перелік закордонних парафій РПЦ, прямо дає зрозуміти, що Україна — «не закордон». Також «нічого сумняшеся» московський першоієрарх приписує Україну до країн з «домінуючою російською культурою». І нехай нікого не вводять у оману гра понять «російський» та «руський» у патріаршому виступі. Як він сам обмовився, орієнтація на «руські цінності» має безпосереднім наслідком створення «великої Росії».

І останнє. Що спонукало 16-го Патріарха Московського і всієї Русі виступити з такою контраверсійною промовою, яка відверто провокує розкол в Українській Православній Церкві, оскільки ставить її вірних перед вибором: або ставати «руським», або шукати іншу конфесію для задоволення своїх «релігійних потреб»? Страх! Після розпаду СРСР населення Росії тоне найшвидшими темпами в Європі. Якщо ж не брати до уваги російських мусульман, які традиційно мають

багатодітні сім'ї, то падіння кількості православних в РФ стає просто приголомшливим. Зокрема це справжній вирок ефективності місіонерської діяльності РПЦ, яка вже понад 15 років неподільно панує на просторах найбільшої країни світу. Не називаючи справжніх причин, Патріарх відверто артикулює свої фобії: «Самотужки навіть найбільші країни Руського світу [читай — Росія] не зможуть відстояти свої духовні, культурні, цивілізаційні інтереси у світі, що глобалізується».

Але чи захоче Україна (а також Білорусь та Молдова) поставляти «православну біомасу» для відтворення чи бодай збереження «великої Росії»? І чи встоїть після таких одкровень свого предстоятеля УПЦ, яка досі була найменш націоналістичною церквою в Україні і цим приваблювала до себе мільйони вірних? Принаймні ті, хто шукав і шукає у Церкві Царства небесного, а не руського світу, мають багату поживу для роздумів та молитов.

О.ПАНИЧ (Донецьк, Україна)

ДЕМОКРАТИЧНІ ВИКЛИКИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ БАПТИЗМІ: 26 З'ЇЗД ВСО ЄХБ ТА ДВІ МОДЕЛІ ДУХОВНОГО ПРОБУДЖЕННЯ

Для характеристики релігійного середовища в посттоталітарній Україні залишається актуальним твердження, що «розрив із сектантством і вельми інтенсивне просування до церковного релігійно-організаційного типу є головним змістом інституційного розвитку протестантський спільнот» [6, 189]. Проте елементи сектантства залишаються присутніми в структурній та світоглядно-ціннісній системі українського протестантизму поруч із елементами церковності. Суперечливість цього поєднання поглиблюється тим, що і ті й інші елементи отримують богословське підґрунтя та ідеологічну підтримку різних груп в межах однієї і тієї ж конфесії. Можливість відвертої, нічим не стримуваної дискусії і навіть боротьби поглядів щодо тих чи інших варіантів розвитку є одним із демократичних викликів в сучасному українському протестантизмі, які, з одного боку, спонукають віруючих до інтелектуального пошуку, а з іншого, є загрозою стабільності церковної структури і можуть провокувати релігійні конфлікти. В такий спосіб йде мова про наявність **свободи в релігії** на прикладі однієї з наявних і офіційно зареєстрованих в Україні конфесій.

Все сказане стосується євангельських християн-баптистів - найчисельнішої протестантської конфесії в нашій країні. Вона стабільно залишається однією з найпомітніших на релігійній карті України, а особливості її розвитку продовжують бути актуальною темою для досліджень. Зокрема, привертають до себе увагу події в житті цієї конфесії, які мають суспільно-політичне та історичне значення і з особливою наочністю відображають суперечливість тенденцій її внутрішнього розвитку. До таких подій слід віднести 26 з'їзд Всеукраїнського Союзу Об'єднань євангельських християн-баптистів (ВСОЄХБ), який відбувся в Києві 7-29 травня 2010 р. Метою цієї статті є показати, яким чином в ході з'їзду виявилися протиріччя